

ДЕРЖАВНИЙ ТОРГОВЕЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ
Система забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти
сертифікована на відповідність ДСТУ ISO 9001:2015 /ISO 9001:2015

Кафедра фізичної культури, спорту та реабілітації

ЗАТВЕРДЖЕНО

Вченою радою ДТЕУ

(пост. п. 6 від 05.09. 2024 р.)

Ректор

Анатолій МАЗАРАКІ

**АНАТОМІЯ ТА ФІЗІОЛОГІЯ ЛЮДИНИ/
HUMAN ANATOMY AND PHYSIOLOGY**

**ПРОГРАМА/
COURSE SUMMARY**

Київ 2024

**Розповсюдження і тиражування без офіційного дозволу ДТЕУ
заборонено**

Автор: Л.В.ГАЙОВА, професор кафедри фізичної культури, спорту та реабілітації, доктор медичних наук, професор.

Програму розглянуто і схвалено на засіданні кафедри фізичної культури, спорту та реабілітації від 08 серпня 2024 р., протокол №1.

Рецензенти:

Г.В.КОРОБЕЙНИКОВ, завідувач кафедри спортивних єдиноборств та силових видів спорту Національного університету фізичного виховання і спорту України, доктор біологічних наук, професор;

В.Г.ГАМОВ, завідувач кафедри фізичної культури, спорту та реабілітації Державного торговельно-економічного університету.

**АНАТОМІЯ ТА ФІЗІОЛОГІЯ ЛЮДИНИ/
HUMAN ANATOMY AND PHYSIOLOGY**

**ПРОГРАМА/
COURSE SUMMARY**

ВСТУП

Програма дисципліни «Анатомія та фізіологія людини» призначена для здобувачів ДТЕУ освітнього ступеня «бакалавр» денної та заочної форм навчання галузі знань 01 «Освіта/Педагогіка» спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» освітньої програми «Спортивний менеджмент».

Програму підготовлено відповідно до Стандарту вищої освіти України із зазначеної спеціальності та відповідної освітньо-професійної програми підготовки бакалаврів ДТЕУ.

Програма складається з наступних розділів:

1. Мета, завдання та предмет дисципліни.
2. Передумови вивчення дисципліни як вибіркової компоненти освітньої програми.
3. Результати вивчення дисципліни.
4. Зміст дисципліни.
5. Список рекомендованих джерел.

1. МЕТА, ЗАВДАННЯ ТА ПРЕДМЕТ ДИСЦИПЛІНИ

Метою викладання навчальної дисципліни «Анатомія та фізіологія людини» є підготовка фахівців, які володіють значним обсягом теоретичних та практичних знань щодо будови і функціональних особливостей організму людини; вивчення особливостей будови тіла спортсмена, а також перебудови, які відбуваються в організмі під час занять спортом; формування теоретичних знань, практичних навичок і вмінь самооцінки функціонального стану організму людини.

Основним завданням вивчення дисципліни «Анатомія та фізіологія людини» є формування у здобувачів вищої освіти уявлення про цілісність організму людини; ознайомлення здобувачів вищої освіти з фізіологічними механізмами процесів, в основі яких лежить нервова та гуморальна регуляція організму; підготовка здобувачів вищої освіти до кращого розуміння інших навчальних дисциплін, які передбачені освітньою програмою «Спортивний менеджмент».

Предметом вивчення навчальної дисципліни є будова та фізіологічні процеси організму людини.

2. ПЕРЕДУМОВИ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ ЯК ВИБІРКОВОЇ КОМПОНЕНТИ ОСВІТНЬОЇ ПРОГРАМИ.

знання:

- будови та функцій живого організму;
- цитології (будови клітини);
- гістології (знання про тканини, типи тканин та їх будову);
- остеології (знання про будову кістки, класифікацію кісток, типи з'єднання кісток; суглоби, будову суглоба);
- міології (знання про будову м'язів, групи м'язів; фізіологію м'язової діяльності);
- анатомії та фізіології серцево-судинної системи людини;
- анатомії та фізіології травлення та виділення;
- анатомії та фізіології сенсорної системи;
- механізми нервово-гуморальної регуляції функцій;
- функціональну діяльність органів і систем органів;
- функціональний взаємозв'язок органів і систем органів.

вміння:

- користуватися анатомічними атласами, моделями, муляжами, мікропрепаратами;
- вимірювати силу м'язів за допомогою динамометра;
- проводити спірометрію та визначати частоту дихання;
- вимірювати артеріальний тиск крові, визначати пульс;
- досліджувати колінний рефлекс;
- пояснювати фізіологічні механізми забезпечення гомеостазу системою крові;
- пояснювати зміст фізіологічних процесів, що відбуваються в організмі людини під час рухової активності;

3. РЕЗУЛЬТАТИ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

Дисципліна «Анатомія та фізіологія людини» як обов'язкова освітня компонента забезпечує оволодіння студентами загальними та фаховими компетентностями і досягнення ними програмних результатів навчання за відповідною освітньо-професійною програмою:

Спортивний менеджмент (ОС бакалавр)

Номер в освітній програмі	Зміст	Номер теми, що розкриває компетентності
Загальні компетентності за освітньою програмою		
1	Здатність вчитися та оволодівати сучасними знаннями.	1,2,5,8,9,10
3	Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і примножувати досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій.	1
12	Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.	1,3,6
Спеціальні компетентності за освітньою програмою		
7	Здатність застосовувати знання про будову та функціонування організму людини.	1,2,4,6,8,10,12,14
8	Здатність проводити біомеханічний аналіз рухових дій людини.	3,4
Програмні результати навчання за освітньою програмою		
2	Спілкуватися українською та іноземною мовами у професійному середовищі, володіти фаховою термінологією та професійним дискурсом, дотримуватися етики ділового спілкування.	1-14
5	Засвоювати нову фахову інформацію, оцінювати й представляти власний досвід, аналізувати й застосовувати досвід колег.	13
6	Мати базові знання з проведення досліджень проблем фізичної культури і спорту, підготовки та оформлення наукової праці.	5,7,9
14	Застосовувати у професійній діяльності знання анатомічних, фізіологічних, біохімічних, біомеханічних та гігієнічних аспектів занять фізичною культурою і спортом.	4

4. ЗМІСТ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Предмет і завдання анатомії та фізіології людини. Рівні організації організму людини. Організм – єдине ціле. Короткий історичний нарис розвитку анатомії та фізіології. Роль видатних вчених у розвитку анатомії та фізіології. Методи анатомічних та фізіологічних досліджень. Рівні організації організму людини: клітинний рівень (цитологія); тканинний рівень [гістологія]; фізіологічні системи та функціональні системи організму людини.

Список рекомендованих джерел

Основний: 1 [т.1, с. 6-72], 2 [с. 5-10], 3 [с.13-29], 4 [с. 7-11].

Додатковий: 1 [с. 4-12], 2 [с. 4-26], 4 [с. 4-8], 5 [с. 5-15], 7 [с. 6-8], 10 [с.6-8].

Інтернет джерела: 1, 2, 3, 7, 8.

Тема 2. Анатомія опорно-рухового апарату людини. Остеологія. Скелет голови (кістки мозкового черепа, кістки лицевого черепа). Топографія та сполучення кісток черепа. Загальна будова хребтового стовпа, поясів верхніх та нижніх кінцівок. Особливості будови суглобів.

Список рекомендованих джерел

Основний: 1 [т.1, с. 83-157], 2 [с. 11-44], 3 [с.43-117], 4 [с. 25-42].

Додатковий: 1 [с. 55-61], 5 [с. 116-160], 4 [с. 8-12], 5 [с. 9-13], 6 [с. 8-12], 10 [с. 27-81].

Інтернет джерела: 1, 2, 3, 7, 8.

Тема 3. Анатомія та фізіологія опорно-рухового апарату людини. Міологія. Морфо-функціональна структура скелетних м'язів. Класифікація м'язів. М'язи-синергісти та м'язи-антагоністи Актино-міозиновий комплекс скелетних м'язів. Групи м'язів організму людини. Механізм м'язового скорочення.

Список рекомендованих джерел

Основний: 1 [т.1, с. 219-341], 2 [с. 46-80]. 4 [с. 49-64].

Додатковий: 1 [с. 61-72], 7 [с. 19-74], 5 [с.162-196], 8 [с. 21-25], 9 [с. 23-158], 10 [с. 84-173].

Інтернет джерела: 1, 2, 3, 5, 6, 8.

Тема 4. Морфо-функціональні особливості серцево-судинної системи людини. Анатомія серцево-судинної системи людини. Функціональна характеристика кровоносних судин. Будова серця. Фізіологія системи крові. Кровообіг, велике та мале коло кровообігу. Групи крові. Переливання крові.

Список рекомендованих джерел

Основний: 1 [т.1, с. 219-341], 2 [с. 46-80]. 4 [с. 49-64].

Додатковий: 1 [с. 61-72], 7 [с. 19-74], 5 [с. 162-196], 8 [с. 21-25], 9 [с. 23-158], 10 [с. 84-173].

Інтернет джерела: 1, 2, 3, 5, 6, 8.

Тема 5. Фізіологічні властивості міокарда. Основні закони гемодинаміки. Серцевий цикл. Регуляція роботи серця. Методи дослідження серцево-судинної системи людини (пульс, артеріальний тиск, електрокардіограма). Вимірювання пульсу та властивості пульсу людини. Дослідження артеріального пульсу в спокої і при фізичних навантаженнях.

Список рекомендованих джерел

Основний: 1 [т.3, с. 115-133], 2 [с. 135-150], 4 [с. 15-148].

Додатковий: 1 [с. 105-112], 2 [с. 258-286], 7 [с. 224-281], 8 [с. 28-30], 10 [с. 246-276].

Інтернет джерела: 1, 2, 3, 4, 5, 7, 8.

Тема 6. Анатомія органів дихання людини. Повітропровідні шляхи (порожнина носа, носоглотка, гортань, трахея, бронхи); легені, ворота легень, плевра, ацинус, альвеола: взаємозв'язок будови і функцій. Етапи дихання. Біомеханіка процесів вдиху та видиху.

Список рекомендованих джерел

Основний: 1 [т.2, с. 96-130], 2 [с. 182-188], 4 [с. 89-93].

Додатковий: 1 [с. 98-100], 2 [с. 292-309], 3 [с. 11-22], 5 [с. 382-389], 7 [с. 194-200], 10 [с. 195-201].

Інтернет джерела: 1, 2, 3, 7, 8.

Тема 7. Фізіологія системи дихання. Регуляція дихання (дихальний центр; дихання в умовах зміненого атмосферного тиску). Визначення частоти дихання під час спокою і фізичного навантаження. Визначення життєвої ємності легень.

Список рекомендованих джерел

Основний: 1 [т.2, с. 130-156], 3 [с. 198-206], 4 [с. 93-95].

Додатковий: 1 [с. 100-105], 2 [с. 309-315], 5 [с. 395-400], 7 [с. 200-224], 8 [с. 32-35], 10 [с. 201-205].

Інтернет джерела: 1, 2, 3, 4, 6, 8.

Тема 8. Анатомія системи травлення людини. Анатомічні особливості органів системи травлення. Будова та функції порожнини рота, зубів, язика, глотки, стравоходу, шлунку, тонкої кишки, товстої кишки, очеревини. Особливості будови залоз системи травлення.

Список рекомендованих джерел

Основний: 1 [т.2, с. 9-68], 2 [с. 167-170], 3 [с. 173-197], 4 [с. 70-76].

Додатковий: 1 [с. 112-115], 2 [с. 319-331], 4 [с.12-24], 5 [с. 413-423], 7 [с. 299-318], 8 [с. 39-40], 10 [с. 174-189].

Інтернет джерела: 1, 2, 3, 4, 6, 8.

Тема 9. Фізіологічні основи травлення. Травлення в ротовій порожнині, шлунку, кишечнику. Печінка: топографія, зовнішня та внутрішня будова. Структурно-функціональна одиниця печінки. Функції печінки.

Жовчний міхур: топографія, будова, функції. Шляхи виділення жовчі.
Підшлункова залоза: топографія, зовнішня та внутрішня будова, функції.

Список рекомендованих джерел

Основний: 1 [т.2, с. 76-90], 2 [с. 171-181], 4 [с. 76-84].

Додатковий: 1 [с. 115-118], 2 [с. 331-341], 4 [с.1-12]5, 5 [с. 425-443], 10 [с. 189-195].

Інтернет джерела: 1, 2, 3, 6, 7.

Тема 10. Фізіологія енергетичного обміну, травлення та терморегуляції. Енергетичний обмін. Методи вимірювання енергетичних витрат. Температура тіла людини та її регуляція: теплопродукція, тепловіддача.

Список рекомендованих джерел

Основний: 4 [с. 101-103].

Додатковий: 8 [с. 43-51], 5 [с. 443-452] 9 [с. 336-359].

Інтернет джерела: 1, 2, 3, 4, 7, 8.

Тема 11. Анатомія сечовидільної системи. Анатомічні особливості органів сечовидільної системи. Будова і функції нирок і сечовивідних шляхів.

Список рекомендованих джерел

Основний: 3 [т.2, с. 113-146], 2 [с. 189-195], 3 [с. 209-215], 4 [с. 110-112].

Додатковий: 1 [с. 112-118], 5 [с. 494-498], 8 [с. 40-43], 10 [с. 204-209].

Інтернет джерела: 1, 3, 10, 12, 13, 14.

Тема 12. Фізіологія системи виділення. Механізми утворення первинної і вторинної сечі. Роль нирок у підтриманні гомеостазу.

Список рекомендованих джерел

Основний: 1 [т.2, с. 143-146], 4 [с. 112-114].

Додатковий: 5 [с. 498-507].

Інтернет джерела: 1, 3, 3, 7, 8.

Тема 13. Системи регуляції функцій організму: нервова та ендокринна. Нервова система: будова і функції. Фізіологічний механізм нервового збудження. Основні принципи рефлекторної діяльності. Визначення сили і швидкості рухливості нервових процесів. Залози внутрішньої секреції. Епіфіз. Гіпофіз. Щитоподібна залоза. Прищитоподібні залози. Вилочкова залоза. Підшлункова залоза. Надниркові залози. Статеві залози. Поняття про гормони.

Список рекомендованих джерел

Основний: 2 [с. 152-157], 3 [с. 290-348], 4 [с. 155-166].

Додатковий: 1 [с. 118-125], 5 [с. 197-250], 7 [с. 100-120], 10 [с. 290-332].

Інтернет джерела: 1, 3, 4, 5, 6, 8.

Тема 14. Анатомія сенсорних систем. Фізіологія сенсорних систем. Сенсорні системи: загальна будова і функції (зорова, слухова, нюхова,

смакова, система дотику, вестибулярний апарат). Фізіологічні основи поведінки.

Список рекомендованих джерел

Основний: 2 [с. 212-224], 3 [с. 350-379], 4 [с. 184-194].

Додатковий: 1 [с. 47-55], 5 [с. 252-270], 7 [с. 382-437], 10 [с. 334-351].

Інтернет джерела: 1, 2, 3, 5, 6, 8.

5 СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основний

1. Анатомія людини. Підручник: у 3 т./ А.С. Головацький, В.Г. Черкасов, М.Р. Сапін [та ін.]. Вінниця: Нова книга, 2018. 456
2. Волковий В.А., Малоштан Л.М. Анатомія людини. Підручник. Харків: БУРУН і К°, 2010. 336 с.
3. Коляденко Г.І. Анатомія людини. Підручник. К.: Либідь, 2005. 384 с.
4. Сидоренко П.І., Бондаренко Г.О., Куц С.О. Анатомія та фізіологія людини. Підручник. К.: Медицина, 2015. 248 с.

Додатковий

1. Грицуляк Б.В., Грицуляк В.Б.. Анатомія і фізіологія людини. Навчальний посібник. Івано-Франківськ, 2021. 135 с.
2. Фізіологія з основами анатомії людини / За ред. Л.М. Малоштан. Харків: НФаУ: Золоті сторінки, 2013. 432 с.
3. Марциновський В.П. Анатомія і фізіологія людини. Редакційно-видавничий центр Рівненського державного гумантарного університету. 2016. 220 с.
4. Сакевич В.І., Мастеров Ю.І., Сакевич Р.П. Посібник для практичних занять з анатомії та фізіології з основами патології. К.: Здоров'я, 2003. 514 с.
5. Федонюк Я.І. Анатомія та фізіологія з патологією. Тернопіль: Укрмедкнига, 2020. 676 с.
6. Старушенко Л.І. Анатомія та фізіологія людини. Підручник. К.: Здоров'я, 2016. 336 с.
7. Флімонов В.І. Фізіологія людини. Підручник. К.: Медицина, 2021. 488 с.
8. Неведомська Є.О. Фізіологія людини. Навчальний посібник для практичних і самостійних робіт для студ. вищ. навч. закл. К.: Київськ. ун-т імені Бориса Грінченка, 2018. 52 с.
9. Єжова О.О. Спортивна фізіологія у схемах і таблицях. Посібник для студентів інститутів фізичної культури. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2013. 164 с.
10. Музика Ф.В. Гриньків М.Я., Куцериб Т.М. Анатомія людини. Навчальний посібник. Львів: ЛДУФК, 2014. 359 с.

Інтернет-ресурси

1. Електронний підручник з анатомії людини. Режим доступу - https://drive.google.com/file/d/0B_jORfZbHWtIdFNlIbjFsWWNINVBib2lOU0tz_a3JDdEI4ZTRR/view
2. Електронний підручник з анатомії людини. Режим доступу - <https://www.yakaboo.ua/anatomija-ljudini-pidruchnik>
3. Електронний підручник з фізіології людини. Режим доступу: https://drive.google.com/file/d/0B3CdYIn65_x0YXpjWXpobHU1RTQ/view
4. Медична бібліотека. Режим доступу - <https://library.med.utah.edu/>
5. Медичний клуб. Режим доступу - <https://medical-club.net>
6. М'язова система людини. Режим доступу - <https://play.google.com/store/apps/details?id=com.catfishanimationstudio.MuscularSystemLite&hl=uk&gl=US>
7. Анатомія людини в малюнках. Режим доступу - <http://meduniver.com/Medical/Anatom/>
8. Атлас анатомії людини. Режим доступу - http://www.med-edu./basic-science/anatom/acland_anatomy